

CONTRIBUȚII PRIVIND REGIMUL POLITIC DIN ROMÂNIA ÎN ANII 1918—1938. ROLUL MONARHIEI

IOAN SCURTU

Problema regimului politic din România în perioada interbelică a constituit, în ultimii ani, obiectul unei stăruitoare preocupări din partea multor istorici ajungându-se la unele concluzii importante, de certă valoare științifică. Cercetările trebuie continuate și adâncite, prin studierea componentelor regimului politic, astfel încît să se prezinte un tablou veridic, nuanțat asupra acestei chestiuni de importanță majoră pentru istoria României de după Marea Unire din 1918.

În cele ce urmează nu ne propunem o analiză a poziției monarhiei în viața economică și socială, a contribuției acesteia la consolidarea statului național unitar, la elaborarea și înfăptuirea politicii externe a României, la dezvoltarea vieții culturale etc., ci numai prezentarea rolului ei în cadrul sistemului politic, a măsurii în care această instituție a contribuit la evoluția regimului politic al țării.

Prerogativele regelui erau stabilite prin Constituție¹. Astfel, potrivit art. 88 al Constituției din martie 1923, regele avea următoarele drepturi : numea și revoca miniștrii ; sancționa și promulga legile ; avea dreptul de amnistie în materie politică ; putea ierta sau micșora pedepsele în materii criminale ; numea sau confirma în funcții publice ; făcea regulamentele necesare pentru executarea legilor ; era capul armatei ; conferea gradele militare ; conferea decorațiile române ; bătea monetă ; încheia cu statele străine convenții pentru comerț, navigație și altele asemenea. Articolul 90 preciza că regele : deschidea sesiunea parlamentului prin mesaj ; pronunța închiderea sesiunii ; putea convoca parlamentul în sesiune extraordinară ; avea dreptul de a amîna pe termen de o lună deschiderea Adunării Deputaților și Senatului, de a dizolva corpurile legiuitoare și a convoca alegeri generale. Suveranul era implicat în toate ramurile puterii de stat. Art. 34 prevedea : „Puterea legislativă se exercită colectiv de către rege și Reprezentanța Națională“, alcătuită din Adunarea Deputaților și Senat, iar art. 35 preciza că inițiativa legilor era dată fiecăreia din cele trei ramuri ale puterii legislative. Puterea executivă era încredințată regelui, care o exercita în modul stabilit de Constituție (art. 39), iar puterea judecătorească se exercita de organele ei, hotărîrile pronunțîndu-se în virtutea legii și executîndu-se în numele regelui (art. 40). Constituția avea la bază principiul democratic potrivit căruia „toate puterile emană de la națiune“ (art. 33), iar membrii Adunării Deputaților și Senatului „reprezintă națiunea“ (art. 42).

¹ „Monitorul oficial“, nr. 282 din 29 martie 1923.

Legea fundamentală conținea și o serie de restricții privind exercitarea atribuțiilor monarhului: nu putea ierta sau micșora pedepsele aplicate miniștrilor, nu avea dreptul să suspende cursul urmăririi sau al judecării, nici interveni în administrarea justiției, nu putea crea o funcție nouă fără o lege specială, nu putea modifica sau suspenda legile și nu putea scuti pe nimeni de executarea lor; toate prerogativele regale se exercitau „potrivit legii”. Cea mai serioasă restricție era stabilită prin art. 87: „Persoana regelui este inviolabilă. Miniștrii lui sînt răspunzători. Nici un act al regelui nu poate avea tărie dacă nu va fi contrasemnat de un ministru, care prin aceasta chiar devine răspunzător de acel act”. În fond, Constituția din 1923, care în ceea ce privește prerogativele monarhului prelua textul Constituției din 1866, avea la bază principiul: „Regele domnește, dar nu guvernează”.

Poziția monarhiei în sistemul politic al României interbelice a cunoscut importante evoluții, generate de o multitudine de factori, obiectivi și subiectivi, influențînd, în fond însăși dinamica regimului politic de după Marea Unire din 1918.

În timpul domniei regelui Ferdinand (septembrie 1914— iulie 1927) instituția monarhiei a fost dominată de Partidul Național-Liberal, sau mai exact de președintele acestui partid — Ion I. C. Brătianu, care acționa fie direct, fie prin intermediul cumnatului său Barbu Știrbey, administratorul domeniilor Coroanei, intimul reginei Maria. Acest fapt se datora unor factori subiectivi (Ferdinand avea o fire slabă, emotivă), dar mai ales obiectivi. După 1918, ca urmare a mutațiilor survenite în baza economică, s-au întărit pozițiile mării burghezii, reprezentată pe plan politic de Partidul Național-Liberal. În multe dintre întreprinderile industriale și bancare dominate de liberali regele avea importante acțiuni, astfel încît între burghezia liberală și suveran s-a creat o identitate de interese, care asigura baza materială a colaborării lor pe plan politic. Ferdinand avea o încredere absolută în I. I. C. Brătianu și nu ezita să afirme că avea cunoștință despre aprecierile potrivit cărora Brătienii constituie a doua dinastie în România, dar că el, regele, nu vede nimic rău în aceasta². Încrederea i-a fost întărită în momentele de restriște din timpul războiului, cînd nu puțini oameni politici preconizau detronarea regelui Ferdinand, dar I. I. C. Brătianu a rămas ferm pe poziția menținerii ordinii constituționale existente. După cum, același Brătianu, hotărît să apere cu orice preț dominația de clasă a burgheziei, nu a ezitat să recurgă la înăbușirea luptelor revoluționare, cum s-a întimplat la 13 decembrie 1918³, care aveau și un evident caracter antimonarhic, republican*.

² M. Theodorian Carada, *Efimeridele. Însemnări și amintiri*, Roman, 1937, p. 51.

³ Clara Cușnir-Mihailovici, Florea Dragne, Gh. Unc, *Miscarea muncitorească din România, 1916—1921*, București, Edit. Politică, 1971, p. 184.

* Un martor ocular relatează că în ziua de 13 decembrie muncitorii au înfipt un „imens steag roșu” pe poarta Ministerului Industriei, iar pe ușa de intrare în minister „era fixată o placardă de cițiva metri lungime, tot de pînză roșie, pe care sta scris cu litere de o palmă: Trăiască Republica Socialistă” (Vasile Th. Cancicov, *Impresiuni și păreri personale din timpul războiului României. Jurnal zilnic*, vol. II, București, 1921, p. 717). Iar generalul Mărgineanu ținea să preci-

După o perioadă de instabilitate guvernamentală, în ianuarie 1922 la guvern a fost numit I. I. C. Brătianu, care și-a impus modelul propriu privind evoluția statului național unitar român. Sub acest guvern, la 15 octombrie 1922, regele Ferdinand s-a încoronat la Alba Iulia, adăugându-și la Coroană însemnele Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei⁴. Citeva luni mai târziu, la 29 martie 1923 suveranul a promulgat Constituția elaborată de guvern, neținând seama de apelul insistent al partidelor din opoziție de a nu-și pune semnătura pe „Constituția liberală”⁵. Constituția răspundea unei reale necesități istorice, consfințea statul național unitar, drepturile și libertățile cetățenești specifice democrației burgheze. Legea fundamentală preciza că delictele „împotriva suveranilor țării, principelui moștenitor, membrilor familiei regale și dinastiei” se judecau de tribunale ordinare, potrivit dreptului comun (art. 26)⁶. Pe această bază, s-a aplicat „cenzura preventivă”, care nu îngăduia publicarea de articole în care se ataca deschis monarhia și se preconiza un regim republican.

Regele Ferdinand a aprobat întrutotul politica promovată de Brătianu, s-a opus categoric cererilor opoziției de a demite guvernul prezidat de acesta, fapt ce determina pe N. D. Cocea să afirme că monarhul „s-a înscris fățiș în clubul liberal”⁷. Această poziție a regelui nu era împărtășită de principele moștenitor Carol, care în mod ostentativ se pronunța pentru creșterea prestigiului monarhiei, pentru înlăturarea forțelor oculte de la Palat, pentru „eliberarea” suveranului de sub tutela lui Brătianu. Așa cum remarcă un document al Partidului Comunist Român, „moștenitorul Tronului nu era dispus să calce pe urmele tatălui său”⁸. Atitudinea lui Carol a nemulțumit pe rege, care în repetate rânduri i-a atras atenția să-și revizuiască ideile și comportarea⁹. La rândul său, guvernul, invocând prevederile constituționale, s-a opus încercării lui Carol de a transforma funcțiile onorifice pe care le deținea în calitate de moștenitor al Coroanei în funcții efective¹⁰.

Văzînd că nu-și putea atinge obiectivele, socotindu-se dușmănit și nedorit¹¹, Carol a decis să renunțe la prerogativele sale și să se stabilească în străinătate.

zeze că după ce a înăbușit în sine manifestăția din Piața Teatrului Național, a fost chemat la Palat, unde a fost „felicitat și sărutat pe ambii obraji de regele Ferdinand” („Ordinea”, nr. 4 din 14 decembrie 1928).

⁴ Arh. ist. centr., fond. Președ. Cons. de Min., dos. 14/1922, f. 1; Ion Bitoleanu, *Din istoria modernă a României. 1922—1926*, București, 1981, p. 60.

⁵ Arh. ist. centr., fond. Casa Regală, dos. 3/1923, f. 1; Eufrosina Popescu, *Din istoria politică a României. Constituția din 1923*, București, Edit. Politică, 1983, p. 217—218.

⁶ „Monitorul oficial”, nr. 282 din 29 martie 1923.

⁷ „Facla”, nr. 19 din 12 mai 1923.

⁸ Arh. Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă C.C. al P.C.R. (în continuare I.S.I.S.P.), cota Ab XI-1.

⁹ Arh. ist. centr., fond Carol II. Arh. personală, dos. V-254/1921, f. 1—8.

¹⁰ Ibidem, fond. Casa Regală. Principele Carol, dos. 2/1925, f. 144—145; N. Iorga, *Supt trei regi*, București, 1932, p. 396.

¹¹ „Cuvîntul”, nr. 1 602 din 2 octombrie 1929.

De altfel, el mai renunțase pînă atunci de două ori, în 1918¹² și în 1919¹³, căsătorindu-se, prin încălcarea Statutului Casei Regale*, cu Ioana Maria Valentina (Zizi) Lambrino, dar revenise, iar în 1921 s-a căsătorit cu principesa Elena, fiica regelui Greciei. Trimis în noiembrie 1925 să reprezinte familia regală română la funeraliile reginei Alexandra a Marii Britanii, Carol nu s-a mai întors în țară, ci a trimis la 12 decembrie 1925 o scrisoare regelui Ferdinand, prin care-l înștiința că renunță „irevocabil” la prerogativele sale de moștenitor al Coroanei¹⁴. Inițial, Carol s-a stabilit în Italia împreună cu Elena Lupescu, femeie de o moralitate dubioasă. Demersurile făcute prin ministrul Casei Regale, Constantin Hiott, au fost infructuoase, Carol semnînd la 28 decembrie 1925 o nouă scrisoare de renunțare, prin care se angaja să nu revină în țară timp de 10 ani, iar după expirarea acestui termen să nu se întoarcă decît cu autorizația suveranului¹⁵.

De această dată, Ferdinand a decis să taie „creanga putredă” din arborele dinastiei¹⁶ și a cerut convocarea unui Consiliu de Coroană. Întrunit la Sinaia în ziua de 31 decembrie 1925, Consiliul de Coroană, după discuții contradictorii, a acceptat punctul de vedere al regelui, susținut cu hotărîre de I. I. C. Brătianu¹⁷. La 4 ianuarie 1926, Adunarea Națională Constituantă a modificat Statutul Casei Regale, luînd act de renunțarea lui Carol, proclamîndu-l ca moștenitor al Coroanei pe Mihail, fiul lui Carol, hotărînd instituirea unei Regețe (alcătuită din principele Nicolae, patriarhul Miron Cristea și Gh. Buzdugan, președintele Înaltei Curți de Casație și Justiție) care să exercite prerogativele monarhului în eventualitatea că Mihail s-ar urca pe Tron înainte de vîrsta majoratului (18 ani)¹⁸.

Deplin satisfăcut de soluția adoptată, guvernul a declarat problema dinastică „închisă”, interzicînd orice discuții pe această temă. Criza dinastică a devenit, așa cum observa C. Argetoianu, „peste noapte pivotul politicii românești. Oamenii politici și partidele au fost supuși unei noi clasificări și socotiți apți sau inapți pentru guvernare după cum puteau fi bănuți că ar favoriza o eventuală revenire a prințului”¹⁹. Cel mai avantajat a fost Averescu, deoarece a susținut cu fermitate punctul de vedere exprimat de rege și de Brătianu. Deși partidul său nu se mai bucura de popularitate, Averescu a fost chemat la putere în martie 1926, pentru a-i succede lui Brătianu. Frînele statului erau deținute

¹² Arh. ist. centr., fond. Regele Ferdinand. Arh. personală, dos. V—187/, 1918, f. 1.

¹³ *Ibidem*, fond. Principele Carol, dos. 2/1919, f. 70; *Acte și corespondență relative la renunțările la Tron ale fostului principe moștenitor*, București, 1926, p. 9—10.

* Statutul prevedea că membrii familiei regale se puteau căsători numai cu membri ai altor familii domnitoare.

¹⁴ Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Principele Carol, dos. 2/1925, f. 146—147.

¹⁵ *Acte și corespondență...*, p. 16—17.

¹⁶ Vezi T. Teodorescu-Braniște, „*Creanga putredă*”, în „*Magazin istoric*”, nr. 12/1971.

¹⁷ M. I. Costian, *Regele Carol II și partidele politice*, București, Tip. Lupta, 1933, p. 14—17.

¹⁸ Vezi, „*Dezbaterile Adunării Naționale Constituante*”, nr. 41 ședința din 4 ianuarie 1926.

¹⁹ C. Argetoianu, *Pentru cei de mîine. Amintiri din vremea celor de ieri*, în Arh. C.C. al P.C.R., fond. 104, dos. 8 595, f. 2 331.

tot de liderul Partidului Național-Liberal care, atunci când a sesizat că Ave-răscu era dispus să negocieze o eventuală revenire a lui Carol, a intervenit energic, obținând demiterea guvernului la 4 iunie 1927²⁰. După un efemer cabinet prezidat de Barbu Știrbey, la 22 iunie 1927, I. I. C. Brătianu a revenit la putere. Moartea regelui Ferdinand, la 20 iulie 1927, a creat o situație inedită: pentru prima dată în istoria dinastiei a fost proclamat un rege minor (Mihai avea numai 6 ani), prerogativele monarhului fiind exercitate de Regență.

În *perioada Regenței (iulie 1927 — iunie 1930)*, monarhia a ajuns în cea mai dificilă etapă din întreaga sa existență. În momentul instalării sale, Regența era subordonată guvernului, sau mai exact lui I. I. C. Brătianu. Este semnificativ faptul că atunci când Gh. Buzdugan i-a cerut explicații în legătură cu un proiect de lege elaborat de guvern, Brătianu i-a replicat că „n-are de dat explicații”²¹, iar când principele Nicolae i-a sugerat atragerea partidelor din opoziție la opera de guvernare, trufașul președinte al Partidului Național-Liberal a ținut să precizeze că „nu simțea nevoia” unei asemenea colaborări²².

În lupta lor împotriva dominației liberale, partidele din opoziție și în special Partidul Național-Țărănesc n-au ezitat să discute „chestia închisă” și să facă agitație în favoarea revenirii lui Carol. Astfel s-a constituit și afirmat un curent carlist, care acredita ideea că toate relele din țară se datoresc liberalilor și că numai Carol ar putea îndrepta situația. Intervenind în această dispută din sinul burgheziei, P.C.R. a ținut să clarifice masele asupra caracterului de clasă al monarhiei, arătând că, devenind rege, Carol nu putea duce altă politică decât în favoarea clasei exploatatoare, astfel încît soluția cu adevărat democratică nu era aducerea lui Carol pe Tron, ci „republica muncitorilor și țăranilor”²³.

Urmărind să dea o lovitură de grație curentului carlist, guvernul a decis arestarea lui Mihail Manoilescu în momentul când acesta se întorcea de la Paris (unde-și stabilise domiciliul fostul principe), aducând scrisori adresate de „fiul mai mare al regelui Ferdinand” șefilor partidelor burgheze. Acuzat de „complot împotriva statului”²⁴, Manoilescu a fost trimis în judecata Curții Marțiale, dar, spre surprinderea guvernului, a fost achitat la 14 noiembrie 1927²⁵. Acest verdict a fost o grea înfrângere pentru liberali și o încurajare pentru carliști. În scurtă vreme, la 24 noiembrie 1927, I. I. C. Brătianu a murit, iar Regența l-a numit în funcția de președinte al Consiliului de Miniștri pe Vintilă Brătianu; acesta nu s-a putut menține la putere decât pînă la 3 noiembrie 1928.

Ajuns în fruntea guvernului la 10 noiembrie 1928, Iuliu Maniu, președintele Partidului Național-Țărănesc, a căutat să-și subordoneze Regența. Prilejul cel mai favorabil s-a ivit în octombrie 1929, când a murit Gh. Buzdugan, iar Maniu a manevrat pentru alegerea în Regență a lui Constantin Sărățeanu, consilier la Înalta Curte de Casație și Justiție, personaj obscur, fără nici o autoritate poli-

²⁰ N. Iorga, *Memorii*, vol. V, p. 178; Mihail Rusenescu și Ioan Saizu, *Viața politică în România. 1922—1928*, București, Edit. Politică, 1979, p. 217.

²¹ N. Iorga, *Supt trei regi*, p. 415.

²² „Îndreptarea”, nr. 178 din 4 august 1927.

²³ Ion Podpolnicu (David Fabian), „*Carlism*” sau *republică*?, în „Lupta de clasă”, nr. 4—5 din iunie 1927.

²⁴ „Aurora”, nr. 1797 din 27 octombrie 1927.

²⁵ „Adevărul”, nr. 13471 din 16 noiembrie 1927.

tică²⁶. Partidele din opoziție au protestat împotriva acestei alegeri, iar atacurile împotriva Regenței s-au intensificat. Pentru oricine era limpede că această instituție ajunsese un instrument în mîna partidului aflat la guvern, fapt ce a contribuit la rapida ei discreditare. Dealtfel însuși patriarhul Miron Cristea mărturisea lui N. Iorga: „Regența nu merge pentru că n-are cap. Prințul își fumează țigările. Sărățeanu cercetează cărțile, eu, un preot, nu pot decît să încerc a împăca”²⁷. Deși „n-avea cap”, Regența era, conform Constituției, capul statului, cu răspunderi majore în conducerea țării.

În condițiile agravării crizei economice, ale ascuțirii conflictelor sociale și intensificării luptelor revoluționare, o bună parte a burgheziei a început să creadă că aducerea lui Carol era cea mai sigură soluție pentru întărirea dominației ei de clasă și asigurarea „liniștei” în țară. Principalii conducători ai Partidului Național-Liberal se pronunțau pentru menținerea actului de la 4 ianuarie 1926, dar unii frunțași (Ion Th. Florescu, Al. Mavrodi, Gh. Brătianu, R. Franasovici) se declarau — mai mult sau mai puțin deschis — pentru revenirea lui Carol²⁸. Președintele Partidului Poporului, Al. Averescu, a avut la 25 aprilie 1930 o întîlnire cu Carol, în timpul căreia a acceptat ideea revenirii acestuia pe Tron²⁹; întors în țară, Averescu a căutat să-și pregătească partidul pentru această eventualitate. Partidul Național condus de N. Iorga a fost în permanentă împotriva actului de la 4 ianuarie 1926; Partidul Țărănesc — dr. N. Lupu a început și el să îmbrățișeze ideea restaurației. L.A.N.C. și Legiunea Arhanghelul Mihail (din aprilie 1930 Garda de Fier) vedeau în Carol pe viitorul dictator al României și de aceea îl susțineau. Unul dintre cei mai înfocați carliști era principele Nicolae³⁰, care dorea să scape de sarcinile de regent pentru a se căsători cu Ioana Săveanu, fosta soție a avocatului Radu Săveanu.

Partidele muncitorești — Partidul Comunist, Partidul Social-Democrat și Partidul Socialist al Muncitorilor din România — se pronunțau pentru un regim republican, dar nu desfășurau acțiuni concrete în vederea atingerii acestui obiectiv, limitîndu-se să evidențieze caracterul de clasă al monarhiei.

Hotărîtoare era poziția Partidului Național-Țărănesc aflat la guvern. În cadrul acestuia exista un curent favorabil revenirii lui Carol (Grigore Iunian, V. V. Tilea, M. Popovici). În timp ce Iuliu Maniu căuta să obțină din partea fostului principe angajamentul „solemn” că se va despărți de Elena Lupescu, își va reface căsătoria cu Elena, mama lui Mihai, și va respecta Constituția din 1923 în spiritul și litera ei³¹.

Fiind la curent cu frămîntările din țară, Carol a venit pe neașteptate în București la 6 iunie 1930, fiind bine primit de principele Nicolae, de președintele Consiliului de Miniștri și de oamenii politici cu care a discutat în noaptea de 6/7 iunie 1930 la palatul Cotroceni³². În ziua de 8 iunie 1930 Adunarea Depu-

²⁶ C. Stere, *Preludii. Partidul Național-Țărănesc și „cazul” Stere*, București, Tip. Adevărul, 1930, p. 125—126.

²⁷ N. Iorga, *Memorii*, vol. V, p. 373.

²⁸ Dionisie Nobilescu, *Restaurația*, București, 1930, p. 38—39.

²⁹ „Îndreptarea”, nr. 52 din 7 martie 1932.

³⁰ Arh. ist. centr., fond. Carol II. Arh. personală, dos. V — 515/1929, f. 1—3; fond. Principele Nicolae. Arh. personală, dos. V—3 bis/1930, f. 2—4.

³¹ *Ibidem*, fond. Casa Regală, dos. 30/1934, f. 9—10.

³² „Cuvîntul”, nr. 1841 din 8 iunie 1930.

taților și Senatul au hotărît anularea legii din 4 ianuarie 1926 și proclamarea ca rege a fiului mai mare al regelui Ferdinand, sub numele de Carol al II-lea, restaurându-se astfel ordinea dinastică³³.

Singurul partid burghez care n-a aderat la actul restaurației a fost Partidul Național-Liberal. Vintilă Brătianu aprecia gestul revenirii lui Carol ca o „simplă încercare de aventură fără durată mare”³⁴, iar I. G. Duca declara că „preferă să i se taie mina decât s-o întindă aventurierului”³⁵. Gh. Brătianu, care se pronunțase, în cadrul audienței din 6/7 iunie, pentru proclamarea lui Carol ca rege, a fost exclus din Partidul Național-Liberal. La 15 iunie 1930, cu sprijinul public al noului rege, Gh. Brătianu a creat un Partid Național-Liberal sub președenția sa³⁶. Intransigența liberalilor n-a ținut mult; ei știau că, potrivit Constituției, regele numea miniștrii și nu voiau să se excludă de la o eventuală succesiune la guvern. Audiența lui Vintilă Brătianu la Carol al II-lea, desfășurată în ziua de 9 iulie 1930, a marcat restabilirea raporturilor normale dintre Partidul Național-Liberal și Coroană³⁷.

Partidul Social-Democrat declara că muncitorimea „nu are de apărut sau de afirmat nici un interes de ordin dinastic. Republicană prin program și convingere, ea consideră cele petrecute la 8 iunie 1930 ca un fapt împlinit”³⁸. Afectat de lupta fracționistă care-i măcina rîndurile, P.C.R. n-a putut exprima atunci o poziție activă; în documentele sale ulterioare, Partidul Comunist a calificat actul de la 8 iunie 1930 ca fiind reacționar, în multe documente regele Carol al II-lea fiind socotit „capul fasciștilor” din România³⁹.

La 8 iunie 1930 s-a pus capăt crizei dinastice și a început o nouă etapă în evoluția monarhiei, aceea în care regele s-a angajat direct în lupta pentru acapărarea întregii puteri politice, în distrugerea regimului burghezo-democratic statornicit prin Constituția din 1923⁴⁰.

În prima perioadă a domniei sale (1930—1934), Carol al II-lea și-a manifestat veleitățile politice prin *efortul de a impune guverne de „uniune națională”*, care să nu se sprijine pe un partid politic, ci să depindă numai de el. Chiar în ziua de 8 iunie 1930, regele a încredințat mandatul generalului Constantin Prezan, dar acesta n-a izbutit în tentativa de a forma un guvern de „uniune națională”, astfel încît Carol al II-lea a trebuit să apeleze la Partidul Național-Tărănesc, care dispunea de majoritatea locurilor în parlament⁴¹. Noul rege a profitat de faptul că principalii oameni politici erau preocupați de soluționarea crizei de guvern și a numit în funcția de prefect al Poliției Capitalei pe colonelul Gabriel Marinescu, vechi susținător al restaurației⁴². În calitate de șef al Casei Regale,

³³ Vezi, „Dezbaterile Adunării Deputaților”, nr. 42 ședința din 8 iunie 1930.

³⁴ „Viitorul”, nr. 6 699 din 10 iunie 1930.

³⁵ Zaharia Boilă, *Memorii*, în Arh. I.S.I.S.P., fond XV, dos. 113, f. 147; N. Iorga, *Supt trei regi*, p. 437.

³⁶ „Mișcarea”, nr. 138 din 22 iunie 1930.

³⁷ „Universul”, nr. 158 din 12 iulie 1930.

³⁸ „Socialismul”, nr. 26 din 15 iunie 1930.

³⁹ Arh. I.S.I.S.P., cota A XVII-96, nr. inv. 1526.

⁴⁰ Ioan Scurtu, *Poziția partidelor politice față de actul restaurației din 8 iunie 1930*, în „Pagini de istorie românească și universală”, Acad. Ștefan Gheorghiu, București, nr. 1/1985, p. 111.

⁴¹ „Neamul românesc”, nr. 130 din 15 iunie 1930.

⁴² „Dreptatea”, nr. 800 din 13 iunie 1930.

Carol al II-lea a făcut „curăţenie“ la Palat, înlăturînd oamenii din vremea lui Ferdinand şi promovînd tineri care-i erau devotaţi; de asemenea, el a fixat reginei Maria reşedinţă la castelul Balcic⁴³, interzicîndu-i să mai desfăşoare activităţi politice. În august 1930 a venit în ţară Elena Lupescu, care a fost găzduită la castelul Peleş⁴⁴, fapt ce făcea imposibilă refacerea căsătoriei cu mama fostului rege Mihai, devenit „Mare Voevod de Alba Iulia“. La 17 februarie 1932 Elena a consimţit să-şi stabilească domiciliul în străinătate şi să nu stea mai mult de 4 luni pe an în România, primind în schimb o rentă anuală de 7,2 milioane lei⁴⁵. Treptat, regele Carol al II-lea s-a înconjurat de o camarilă, care a devenit un nou centru de putere politică în ţară.

În toamna lui 1930, din inspiraţia lui Carol al II-lea şi a camarilei sale, s-a declanşat o intensă campanie de presă în favoarea guvernului de „uniune naţională“, împotriva sistemului de conducere întemeiat pe partide politice. Cum Partidul Naţional-Ţărănesc se discreditase prin activitatea de guvernare, iar Partidul Naţional-Liberal nu putea încă pretinde puterea din mîinile lui Carol, iar alte forţe politice cu pretenţii serioase nu existau, la 18 aprilie 1931 s-a constituit guvernul de „uniune naţională“ prezidat de N. Iorga. Doi ani mai tîrziu, Iorga avea să precizeze: „Nu era vorba, ca într-un guvern al meu, cu oamenii mei, care să mă cunoască, să mă stimeze şi să mă iubească, de a avea o iniţiativă în toate ministerele, ci numai de a încerca sfaturi prieteneşti, pe care le primeşte cine vrea“⁴⁶. Desfăşurîndu-şi activitatea în perioada în care criza economică ajunsese la apogeu, neavînd o bază de sprijin reală, frămîntat de permanente dispute interne (mai ales dintre Iorga şi Argetoianu), guvernul de „uniune naţională“ n-a putut dura decît pînă la 31 mai 1932, cînd regele a trebuit să revină la sistemul de conducere a ţării prin partide politice, încredinşînd puterea Partidului Naţional-Ţărănesc.

În anul 1932 s-au înregistrat sciziuni în două importante partide politice: la 10 aprilie o masivă grupare, în frunte cu O. Goga, desprinsă din Partidul Poporului, a constituit Partidul Naţional-Agrar⁴⁷, iar la 20 noiembrie Grigore Iuian şi adepţii săi au părăsit Partidul Naţional-Ţărănesc, punînd bazele Partidului Ţărănesc-Radical⁴⁸. Asemenea sciziuni erau dorite şi stimulate de Carol al II-lea, care urmărea slăbirea şi măcinarea partidelor politice.

Conflictele sociale din anii crizei economice au culminat cu luptele muncitorilor petrolişti şi ceferişti din ianuarie-februarie 1933. Regele, în calitate de cap al oştirii, a susţinut reprimarea în sînge a greviştilor de la Atelierele „Grăviţa“ din Bucureşti, iar într-un interviu acordat presei internaţionale a declarat că „ordinea va fi păzită cu orice preţ“⁴⁹.

⁴³ *Ibidem*, nr. 804 din 18 iunie 1930.

⁴⁴ Pamfil Şeicaru, *Istoria partidelor naţional, ţărănist şi naţional-ţărănist*, Madrid, Edit. Carpaţi, 1963, p. 171.

⁴⁵ C. Argetoianu, *Pentru cei de miine...*, în *Monarhia de Hohenzollern văzută de contemporani*, Bucureşti, Edit. Politică, 1968, p. 438.

⁴⁶ N. Iorga, *Doi ani de restauraţie*, Văleni de Munte, 1932, p. 44.

⁴⁷ „Ţara noastră“, nr. 2 din 13 aprilie 1932.

⁴⁸ „Cuvîntul“, nr. 2 720 din 22 noiembrie 1932.

⁴⁹ Apud 1933. *Luptele revoluţionare ale muncitorilor ceferişti şi petrolişti*, Bucureşti, Edit. Politică, 1971, p. 496.

Compromis în ochii maselor, slăbit de grave contradicții interne, Partidul Național-Tărănesc a trebuit să părăsească guvernul, iar la 14 noiembrie s-a constituit un guvern liberal prezidat de I. G. Duca (ajuns președinte al Partidului Național-Liberal după moartea lui Vintilă Brătianu în decembrie 1930). Adversar hotărât al fascismului, apărător al ordinii publice și al alianțelor României cu Franța și Anglia, Duca a inițiat jurnalul Consiliului de Miniștri din 9 decembrie 1933 prin care Garda de Fier a fost scoasă în afara legii⁵⁰. Peste 20 de zile, la 29 decembrie, I. G. Duca era asasinat pe peronul gării din Sinaia. Fără a fi personal implicat în acest complot — regele neocupându-se de paza președintelui Consiliului de Miniștri și nici de iluminatul public din gara Sinaia —, Carol al II-lea a scăpat de un om politic de prestigiu, adversar hotărât al oricărei dictaturi, apărător hotărât al regimului burghezo-democratic.

În acea atmosferă politică încordată, după un pasager guvern condus de dr. C. Angelescu, la 3 ianuarie 1934 regele l-a numit în funcția de președinte al Consiliului de Miniștri pe Gh. Tătărescu, tânăr liberal, care nu putea aspira la o ascensiune rapidă spre vârful piramidei Partidului Național-Liberal, cu regulile lui atât de rigide. În ziua de 4 ianuarie 1934 în funcția de președinte al Partidului Național-Liberal a fost ales Constantin I. C. Brătianu — exponent al „bătrînilor” liberali⁵¹. Rezultatul a fost o continuă animozitate între „tineri” și „bătrâni”, pe care Tătărescu a încercat s-o atenueze prin repetate declarații de fidelitate față de programul partidului și de linia trasată de I. G. Duca.

Această atitudine a nemulțumit pe Carol al II-lea, care în primăvara lui 1934 a acceptat planul lui I. Pangal, șeful unei grupări masonice, de a destitui guvernul Tătărescu și a forma un cabinet productorial, de „uniune națională”, prezidat de Al. Averescu⁵². Tratatul cu Averescu n-au dat rezultatul dorit de camarilă, întrucât acesta urmărea să constituie de fapt un guvern al Partidului Poporului, iar modificarea Constituției — în scopul sporirii prerogativelor regale — să se facă pe cale parlamentară. La 29 mai 1934 tratativele au fost rupte și odată cu acestea regele a abandonat și ideea guvernului de „uniune națională”.

După eșuarea încercării de constituire a unui cabinet productorial condus de Averescu, Carol al II-lea s-a orientat în mod ferm spre *influențarea guvernului Gh. Tătărescu* și pregătirea prin intermediul acestuia a terenului pentru instaurarea dictaturii regale. Tătărescu avea avantajul că se afla deja la putere, dispunea de o anumită suprafață politică, era, cel puțin formal, sprijinit de un mare partid politic, era înzestrat cu reale calități de manevrier politic. Printr-un întreg sistem de legi și măsuri, Tătărescu, la sugestia regelui, a acționat pentru fortificarea guvernului cu „tineri” liberali, pentru limitarea activității partidelor burgheze din opoziție, împiedicarea organizațiilor democratice în frunte cu P.C.R., pentru consolidarea poziției economice a grupării industrial-bancare având în frunte pe Carol al II-lea. Prin politica sa, guvernul a sprijinit dezvoltarea industriei, în special a industriei grele legată de comenzile de stat, ceea ce a avut ca rezultat, în plan social, constituirea unei noi grupări a marii burghezii, de-

⁵⁰ „Monitorul oficial”, nr. 286 din 9 decembrie 1933.

⁵¹ Biblioteca Centrală de Stat, fond. St. Georges, pachet XLI, dos. 25, f. 26—30; „Viitorul”, nr. 7 789 din 5 ianuarie 1934.

⁵² Arh. ist centr., fond Casa Regală, dos. 119/1934, f. 2; dos. 142/1934, f. 69.

osebită de cea liberală, legată de capitalul particular. Această nouă grupare era obiectiv interesată în subordonarea statului, limitarea drepturilor și libertăților democratice, instaurarea unui regim dictatorial în frunte cu Carol al II-lea. Guvernul însuși a început să utilizeze tot mai frecvent sistemul de conducere prin decrete-legi, ceea ce ducea la compromiterea unei instituții fundamentale a regimului burghez-democratic — parlamentul. Spre sfârșitul mandatului său, guvernul Tătărescu, deși se folosea de firma Partidului Național-Liberal, devenise un cabinet cvasipersonal al regelui Carol al II-lea⁵³.

O altă metodă utilizată de monarh a fost aceea de măcinare a forțelor democratice și slăbirea capacității lor de acțiune. Acestui obiectiv i-au slujit măsurile vizînd dizolvarea organizațiilor de masă conduse sau influențate de P.C.R., suspendarea presei acestora, organizarea de procese militanților antifasciști. Breșe serioase au fost făcute în principalele partide burghez-democratice. Din cadrul Partidului Național-Liberal regele reușise să-i atragă pe „țineri” în frunte cu Tătărescu, iar din Partidul Național-Țărănesc pe „centriști”, din rîndul cărora se distingeau Armand Călinescu, Grigore Gafencu, Mihai Ralea, N. Costăchescu. Deși din punct de vedere organizatoric aceste grupări făceau parte din partidele respective, în fapt ele acționau ca un adevărat „cal Troian”, contribuind la slăbirea și măcinarea forțelor, a capacității lor de rezistență față de ofensiva dreptei⁵⁴.

Pe aceeași linie se înscrie sprijinirea organizațiilor prodictatoriale, a acțiunilor vizînd subminarea regimului democratic și crearea atmosferei propice instaurării dictaturii regale. Carol al II-lea și camarila sa au avut un rol însemnat în crearea unor noi partide de dreapta: Frontul Românesc, în martie 1935, condus de Al. Vaida-Voevod⁵⁵, și Partidul Național-Creștin (prin fuziunea L.A.N.C. cu Partidul Național-Agrar) în iulie 1935⁵⁶. Deosebit de grav a fost, pentru evoluția regimului politic din România, sprijinul acordat Gărzii de Fier — organizație teroristă de tip fascist. Propaganda legionarilor se desfășura fără opreliști, deși aceștia atăcau bazele regimului existent, orientarea politicii externe, cereau intrarea țării în orbita Germaniei hitleriste. Violențele se țineau lanț, dar autoritățile guvernamentale nu interveneau pentru a apăra securitatea cetățenilor și ordinea publică. Simțindu-se înconjuțați de rege și bizuindu-se pe masivul sprijin primit de la Berlin, legionarii au început să pretindă puterea pentru ei înșiși.

La congresul legionar desfășurat la Tg. Mureș în aprilie 1936, cu sprijinul material al guvernului, s-au constituit echipe ale morții, care urmau să asasineze o seamă de adversari ai Gărzii de Fier, oameni politici cu vederi democratice, antifasciste și antihitleriste⁵⁷. Spre surprinderea lui Carol al II-lea între cei vizați se numărau și doi membri de bază ai camarilei: Elena Lupescu și Gabriel Mari-

⁵³ Al. Gh. Savu, *Sistemul partidelor politice din România, 1919—1940*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 48.

⁵⁴ Ioan Scurtu, *Viața politică din România de la Marea Unire din 1918 la revoluția de eliberare socială și națională din august 1944*, București, Edit. Albatros, 1982, p. 162.

⁵⁵ Arh. ist. centr., fond. Casa Regală, dos. 6/1935, f. 35.

⁵⁶ „Apărarea națională”, nr. 29—30 din 21 iulie 1935.

⁵⁷ Mihai Fătu și Ion Spălățelu, *Garda de Fier. Organizație teroristă de tip fascist*, ed. II-a, București, Edit. Politică, 1980, p. 149—150.

nescu. Cîteva luni mai tîrziu, în noiembrie 1936, Codreanu adresa regelui un memoriu, prin care, pe un ton imperativ, îi sugera schimbarea orientării politicii externe a României. În februarie 1937 a avut loc o întîlnire secretă între Carol și Codreanu, în cadrul căreia regele a cerut să fie proclamat „căpitanul” mișcării legionare, promițînd în schimb aducerea acestuia la putere. Codreanu a refuzat, afirmînd că legionarii nu erau încă pregătiți pentru guvernare, și că ei i-au jurat lui credință și nu altcuiva, iar acest jurămint nu putea fi obiect de tranzacție politică⁵⁸. Astfel, între cei doi aspiranți la dictatură s-a declanșat un conflict pe viață și pe moarte⁵⁹.

La 23 februarie 1937 s-a produs o remaniere guvernamentală, în urma căreia Gh. Tătărescu — foarte receptiv la orice „schimbare de front” ordonată de suveran — a preluat conducerea Ministerului de Interne, secondat de Gabriel Marinescu, membru al camarilei, care a devenit subsecretar de stat. Guvernul a început să ia măsuri împotriva legionarilor, dar fără a urmări distrugerea organizației lor fasciste. La rîndul său, Codreanu a propus, la 11 martie 1937, lui Iuliu Maniu o colaborare între național-tărăniști și legionari pe o platformă anticarlistă; liderul național-tărănist a amînat pînă în toamnă răspunsul său⁶⁰.

După ce ani în șir principele Nicolae își dovedise dezinteresul pentru viața politică, fiind preocupat de recunoașterea legalității căsătoriei lui cu Ioana Dolette Săveanu, contractată în 1931, pe care însă Carol al II-lea, șeful Casei Regale, refuza să o accepte, a decis, în primăvara lui 1937 să recurgă la un șantaj politic: a stabilit legături și a început să acorde sprijin material Gărzii de Fier⁶¹. Aflînd, Carol al II-lea a cerut convocarea unui Consiliu de Coroană, care la 9 aprilie 1937 a decis excluderea principelui Nicolae din rîndul membrilor familiei domnitoare, acesta fiind nevoit să se stabilească în străinătate, unde primea din partea guvernului român suma de 500 000 lei pe lună⁶².

Manevrele lui Carol al II-lea vizînd distrugerea regimului burghezodemocratic și instaurarea unei dictaturi personale au întîmpinat opoziția hotărîtă a forțelor democratice, în frunte cu P.C.R. Comuniștii au desfășurat o intensă activitate de demascare a monarhiei ca principal stîlp al dominației de clasă a burgheziei. Luînd atitudine împotriva propagandei oficiale, un manifest al P.C.R. glăsuia: „Nu există regi ai poporului! Regele e al burgheziei și al moșierimii, ale căror interese le reprezintă și le servește, interese care sînt una cu ale lui”⁶³. P.C.R. a criticat politica de restrîngere a drepturilor și libertăților democratice, de încurajare a forțelor de dreapta, dictatoriale. Acțiunile vizînd fărîmarea unui larg Front Popular Antifascist aveau ca obiectiv central apărarea regimului democratic, stăvilirea ascensiunii spre putere a fascismului⁶⁴. Nefăcînd disocierile necesare, P.C.R. aprecia guvernul Tătărescu ca „profascist”, iar pe

⁵⁸ Zaharia Boilă, *op. cit.*, loc. cit., f. 303.

⁵⁹ Armand Călinescu, *Memorii-notițe*, în Arh. C.C. al P.C.R., fond. 104, dos. 10 013, f. 33.

⁶⁰ Zaharia Boilă, *op. cit.*, f. 305.

⁶¹ Florea Nedelcu, *De la restaurație la dictatura regală*, Cluj-Napoca. Edit. Dacia, 1981, p. 198.

⁶² Arh. ist. centr., fond. Casa Regală, Principele Nicolae. Arh. personală, dos. I—4/1937, f. 1; „Dreptatea”, nr. 2 827 din 11 aprilie 1937.

⁶³ Arh. I.S.I.S.P., cota A XVII-96, nr. inv. 1 526.

⁶⁴ Gh. I. Ioniță, *P.C.R. și masele populare*, ed. II-a, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 173—187.

Carol al II-lea ca urmărind instaurarea unei dictaturi fasciste. La rîndul său, Partidul Social-Democrat a adus o importană contribuție la lupta pentru apărarea regimului democratic, împotriva fascismului, a oricărei dictaturi, inclusiv a celei regale⁶⁵.

Pentru apărarea regimului întemeiat pe Constituția din 1923 au militat și partidele burgheze: Partidul Radical-Țărănesc, Partidul Conservator, Partidul Poporului, Partidul Național-Liberal — Gh. Brătianu. Pe aceeași linie s-au aflat cele două mari partide burgheze: Partidul Național-Țărănesc (excepție făcînd „centriștii”) și Partidul Național-Liberal (mai puțin „tinerii”). Dintre oamenii politici burghezi cea mai intensă campanie împotriva camarilei și a tendințelor dictatoriale ale lui Carol al II-lea a desfășurat Iuliu Maniu, fruntaș al Partidului Național-Țărănesc⁶⁶.

În toamna anului 1937, cînd expira mandatul de patru ani ai guvernării liberale, situația politică din România era deosebit de complexă: cu toate eforturile depuse, Partidul Comunist n-a reușit să închege un larg Front Popular Antifascist, principalele partide burghezo-democratice erau măcinate de grave contradicții interne, organizațiile de dreapta, și în special Garda de Fier, se aflau în ofensivă.

Deși C.I.C. Brătianu s-a pronunțat pentru retragerea Partidului Național-Liberal în opoziție, Gh. Tătărescu a acceptat propunerea regelui de a constitui un nou guvern și a încheiat cartel electoral cu organizația de dreapta Frontul Românesc⁶⁷. În fond, Carol al II-lea urmărea instaurarea dictaturii sale personale prin intermediul guvernului Tătărescu. În fața acestei situații, Iuliu Maniu, revenit la președinția Partidului Național-Țărănesc, a încheiat, la 25 noiembrie, un pact de neagresiune electorală cu Garda de Fier și cu Partidul Național-Liberal — Gh. Brătianu, cu scopul de a evita lupta politică între aceste organizații și a concentra lupta opoziției împotriva guvernului Tătărescu și a-l înfrînge în alegeri⁶⁸. Pactul de neagresiune a creat o mare confuzie politică, masele de alegători neputîndu-și explica alianța dintre cel mai mare partid burghezo-democratic și cea mai periculoasă organizație fascistă.

Rezultatul alegerilor din 20 decembrie 1937⁶⁹ a adîncit criza politică: nici un partid n-a obținut cel puțin 40% din voturi, guvernul a căzut în alegeri, Partidul Național-Țărănesc a avut doar 20,4% din totalul voturilor, organizațiile de dreapta au realizat progrese însemnate (Garda de Fier — 15,58%, Partidul Național-Creștin — 9,15%). Înțelegînd că masele de alegători respinseseră politica lui Tătărescu, regele a încredințat la 28 decembrie mandatul de formare a noului guvern lui O. Goga, președinte al Partidului Național-Creștin. Nu s-a format însă

⁶⁵ Nicolae Jurca, *Mișcarea socialistă și social-democrată din România. 1934—1944*, București, Edit. Litera, 1978, p. 59—87.

⁶⁶ Vezi pe larg, Ioan Scurtu, *Acțiuni de opoziție ale unor partide și grupări politice burgheze față de tendințele dictatoriale ale regelui Carol al II-lea (iunie 1930—februarie 1938)*, în „Revista de istorie”, nr. 3/1978.

⁶⁷ Emilia Sonea și Gavrilă Sonea, *Viața economică și politică a României. 1933—1938*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 252.

⁶⁸ Vezi pe larg, Ioan Scurtu, *Pactul de neagresiune electorală dintre Partidul Național-Țărănesc și Garda de Fier (noiembrie 1937)*, în „Studii și articole de istorie”, XLV—XLVI, 1982.

⁶⁹ „Monitorul oficial”, nr. 301 din 30 decembrie 1937.

un cabinet național-creștin, deoarece, la intervenția lui Carol al II-lea, posturile cheie — Ministerul de Interne și Ministerul de Externe — au fost oferite lui Armand Călinescu și respectiv Istrate Micescu, oameni de încredere ai monarhului, nelegați de Partidul Național-Creștin. Era limpede că regele urmărea să-și realizeze obiectivul — instaurarea dictaturii personale — prin *intermediul guvernului Goga*.

În cursul lunii ianuarie și începutul lui februarie 1938 s-au produs importante regrupări de forțe politice⁷⁰. Partidul Comunist a militat cu tenacitate pentru realizarea unui larg front democratic, cuprinzând toate forțele politice interesate în apărarea regimului întemeiat pe Constituția din 1923, inclusiv Partidul Național-Liberal⁷¹. În tabăra burgheziei se desfășura un proces de reorganizare pe o platformă vizând stăvilirea ofensivei legionare și menținerea politicii externe tradiționale⁷². Cum regele urmărea și el aceste obiective, s-a realizat un compromis tacit între principalele forțe politice burgheze și monarhie, fapt ce a ușurat manevrele lui Carol al II-lea. Aflând că O. Goga intrase la 9 februarie în tratative cu Codreanu⁷³, regele a intervenit rapid, destituind guvernul și instaurând, la 10 februarie 1938, dictatura sa personală.

Obiectivul spre care năzuise încă din vremea „exilului” și care fusese urmărit cu atîta perseverență după 8 iunie 1930, era atins: regimul burghezo-democratic sucombise, iar monarhia devenise principala forță politică în stat⁷⁴. De la 10 februarie 1938 regele domnea, dar și guverna efectiv. Dictatura regală (februarie 1938 — septembrie 1940) marca apogeul puterii monarhului din întreaga istorie modernă a României, dar și începutul sfârșitului instituției pe care o reprezenta și care va da faliment peste circa 7 ani, la 30 decembrie 1947.

⁷⁰ Al. Gh. Savu, *Dictatura regală (1938—1940)*, București, Edit. Politică, 1970, p. 143—149.

⁷¹ „Scînteia”, nr. 1 din ianuarie 1938.

⁷² Ioan Scurtu, *Din viața politică a României (1926—1947)*, *Studiu critic privind istoria Partidului Național-Tărănesc*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 393—398.

⁷³ Mihail Sturdza, *România și sfîrșitul Europei*, Madrid—Rio de Janeiro, Edit. Dacia, 1966, p. 116—117.

⁷⁴ *Istoria României, între anii 1918—1981*, (coordonator Aron Petric), București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1981, p. 143—145.